Római levél

Bárok és kocsmapolitikusok

Rómában nincsenek kocsmák, csak bárok vannak.

Ami nálunk a büfé, a falatozó, a presszó, a kávézó együttesen, itt megközelítőleg az is a bár. A bárban szendvicset, sajtot, salátát, gyümölcsöt is vehetsz a „caffé espresso", a „cappuccino", a bor, a konyak, a sör, az üdítő mellé. A legolcsóbb bárok a hivatalokban, intézményekben vannak, például a Vatikáni Könyvtárban, ahol mi, filosz-ösztöndíjasok dolgozunk. Ifjúságom éveiben a Vatikán könyvtára csak üdítő- és kávéautomatát működtetett; jó egy évtizede, az akkor még narancsfás szép könyvtárudvar (az egykori „Cortile delli Merangoli") bástyatornyában nyitották meg a világ legszebb „munkahelyi büféjét", azaz bárját. A vatikáni bár legelső díszvendége maga a Szentatya volt: II. János Pál pápa. Látogatása emlékét aranykeretes, színes fotó őrzi a falon: két „barista" (bárfiú, kiszolgáló" fogadja a bárpultnál állva; egyikőjük, a magasabb, bajszos még ma is fürgén dolgozik. A feje fölötti üvegszekrényben a Vatikáni Labdarúgó-bajnokság (!) trófeái: díszes serlegek, kupák. A barista focista lehetett valamelyik vatikáni csapatban. A vatikáni bár egy XVII. századi „fontana" (szökőkút) nyerstéglás belsejében székel. Ósállapotáról 1637-ben készült metszet ugyancsak kifüggesztett másolata tájékoztat. Öt homorú fülkéjében egykor öt kősas trónolt, öt vízsugarat lövellt egy medencébe, s négy oszlop emelte a lenduletes fontana-kompozíció fölé a lezáró elemet, a szép loggiát.

Zrínyi Miklós 1636 tavaszán tisztelgett a költő-pápa, VIII. Orbán trónusánál, s ha állt akkor a fontana már, láthatta ő is. Ahogy idáig jutok soros római levelemmel, amit a Vatikáni Könyvtárban írok, már indulnék is a katalógusdobozokhoz, hogy utánanézzek a bárbeli fontana építéstörténetének.

De le kell intenem magamban a filológus „vad ebét", mert én az olasz bárok és a magyar kocsmák egybevetésével a magyar politikai élet újabb szótárából ismerős „kocsmapolitikához" szeretnék eljutni. A bár és a kocsma ugyanis jelkép. Amaz a toleráns, demokratikus eszmecsere lehetséges színhelye, emez a duhaj, felelőtlen, sértő és kirekesztő indulatoké. Természetesen az olasz bárban, vineriában, enotecában vagy az előttük elterülő téren is „az istenadta nép" politizál, éppúgy, mint otthon a fröccstócsás kocsmapultok mellett. Itt azonban nem vicsorgók, nem ordasak a vitatkozó arcok, az „audiatur et altera pars", a „hallgattassék meg a másik fél is" elve az irányadó. Róma népe a Forum Romanumon tanult meg véleményt nyilvánítani, érvelni, szavazatot szerezni (és eladni), ott tanulta a gyakorlati retorikát, s ma is a nyilvánosság fórumain: a tereken, a bárokban meg a modern tömegkommunikációs eszközök lehetőségeit megragadva politizál. A Magyar Rádió nyúlfarknyi sajtószemléihez képest égi magasság például a 3. olasz rádióműsor összesen egyórás sajtószemléje és arra épülő telefonos válaszszolgálata. Hetenként egy-egy tekintélyes újságíró szemlézi a napilapokat (a vidékieket is), majd pedig félórán át válaszol a legkülönfélébb kérdésekre. Levelem írásakor Maurizio De Lucához, velencei, padovai és trevisói lapok igazgatófőszerkesztőjéhez özönlöttek a kérdések, s ő az ötödik hete hulló olasz esőben is állta a sarat. Friss szenzációként azt kommentálta, hogy az olasz igazságügyminiszter meglátogatta a Rebibbia-börtönt, s ott beszélgetett a Vörös Brigádok egykori terroristavezérével, Renato Curcióval. Amikor De Luca szerkesztőt a terroristák egyik rendőráldozatának özvegye szorongatta kérdéseivel, neki is úgy válaszolt: dialógust folytatni a politikai terroristával, a gyilkossal is kötelesség.

A magyar miniszterelnök, amidőn egykor pártjának politikai előretöréséről nyilatkozott, hiárom veszélyforrásra — a dogmatizmusra, a doktrínérségre és az ún. „kocsmapolitikára" — hívta fel a figyelmet. Értelmes embernek — pártállásától függetlenül — ezzel egyet kell értenie. A kocsmapolitika (a kocsmapolitikus, a kocsmapolitizálás) ráadásul találó, szemléletes szóösszetétel. Újabb szótáraink azonban nem regisztrálják. Csak a „politizál" kissé rosszalló, „hozzáértés nélküli" értelmét emelik ki, illetve szocialista nyelvészeti optimizmussal körülírnak egy másik — inkább csak elképzelt — jelentést („érdeklődik a szocializmus építésével összefüggő politikai kérdések iránt, és pozitív módon állást foglal bennük"). Némi tájékozódás után mégis rálelek a kocsmapolitikusra, de nem a magyar, hanem a német szótárakban. Ami olaszul a „stratega de caffe" (a kávéházi stratéga), magyarul a „politikus csizmadia", az németül a „Bierbankpolitiker": a „kocsmai, malomalatti politikus", aki a söröspult mellett terjeszti dilettáns politikai felfogását, azaz elfogultságait. Helyben vagyunk! Ady is a „gémeskút, malomalja, fokos, sivatag, lárma, durva kezek" epitetonokkal átkozta a feudális magyar elmaradottságot. A kocsmapolitika kifejezés is erre a máig hurcolt örökségre céloz.

Akiket célba vesz — vannak közöttük egykori elvtársak s mai urak —, azok persze mindenkor s mindenhol fellelhetők. De nálunk mintha fölös számban tenyésznének. És nemcsak a kocsmapultok mellett.

A kocsmával, a kocsmapolitizálással szembeszegezett olasz bár és fórum példája: azaz a több igazi demokratizmus, a még szélesebb nyilvánosság és a politikában is érvényre jutó szakszerűség segíthetne rajtunk.

„A szakembernek is kéll politizálnia" — olvasom a hatvanas évekbeli értelmező szótár pártos példamondatát. Fordítva, nyelvész urak! Ez így csak afféle kocsmapolitizálás lesz. Mert ne a szakember legyen politikus, hanem a politikus legyen szakember. A maga szakmájában: a politikában.

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

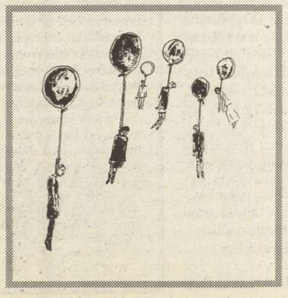

Filmjegyzet

Ki nevet a Trabin?

Valamelyik fesztiválbeszámolóban olvastam a Go, Trabi, go-ról. Nagy sikere volt, a fesztiválközönség hálára kacagta magát rajta. Isten éltesse őket, valahol Európa szerencsésebb felén. Ami minket illet, nekünk nincs sok okunk kacarászni. A Trabant, az nemcsak a keleti németekkel azonos — vagy ahogyan a filmen elegánsan aposztrofálják, a szászokkal —; a Trabant, az mi is vagyunk. Ráadásul a Struutz család is mi vagyunk, szőröstől-bőröstől.

Ugyan, mit nevethetünk mi azon, hogy a középkorú házaspár tizenhét éves lányukkal, néhány márkával a zsebükben és egy ősöreg Trabanttal nekiáll világot látni? Bár mi ezt már néhány évvel korábban elkezdtük, attól még nem voltunk kevésbé szánalmas ágrólszakadtjai a turizmus világdivatjának.

Mi is kénytelenek voltunk útba ejteni a külföldi rokonokat, akik bennünket is lekezeltek. Mi is töltöttünk éjszakákat Trabantjainkban, legfeljebb, ha egy váratlan autójavítás elvitte az összes pénzünket, nem pótoltuk olyan szellemesen a hiányt, mint amiként Peter Timm filmjében tették.

Igaz, ehhez a mutatványhoz: percenként öt márkáért bérbe adni Trabantunkat, kell az a sohasem sejtett világhelyezet, amiben a Trabi jelképpé magasztosult. Egy jelképben körbepöfögni, az ugye, egészen más. Megéri az árát.

A mi Trabantjaink egészen egyszerűen csak bűzölgő, döcögő, nevetséges járgányoknak számítottak, és ha a mi túristamúltunkban jelképeztek valamit, hát elsősorban a saját leértékelt szerepünket.

A Go, Trabi, go (az NDK-ól elszármazó) alkotói állítják, hogy óvatosan kerültek minden olyen gesztust, ami megalázhatja, önérzetükben bánthatja a

Philippe Djian:

37°,2 reggel

Betty Blue

Egyik este, hét óra körül fejeztük be az öregek házának festését, éppen naplementekor. A faház szinte álomszerűen hatott a maga rózsaszínű spalettáival fehér alapon, a két öreg pedig összebújva lelkendezett. Betty meg én holtfáradtak voltunk. Leültünk egy-egy festékesdobozra, koccintottunk, és legurítottunk egy sört. Délután enyhe szél támadt és most kellemes volt az idő. Mindig jó érzés egy meló végére érni, bármilyen is legyen az, mi pedig tudtuk értékelni. A lábunkba költözött fáradtság, és fájdalom valami különös bódító itallá vált, mindenen nevetgéltünk.

Éppen grimaszolva kacsintgattunk egymásra a sör mellett, amikor megjelent a tulaj. Pofelhő kavargott a kocsija mögött. Pontosan előttünk állt meg. Alig kaptunk levegőt, főleg én. A fülem zúgni kezdett.

Kiszállt a kocsiból, és a nedves zsebkendőjével felénk indult. Túl széles mosollyal nézte Bettyt. A nap utolsó sugarai enyhén ibolyaszínűre festették a pasas bőrét. Néha meglehetősen könnyű felismerni a Pokol küldötteit.

— Nos — jegyezte meg —, úgy látom, itt minden tökéletes. És jól halad a munka...

— Igen, ahogy mondja! — válaszolta Betty.

— Rendben, rendben. Majd meglátjuk, tudják-e tartani az ütemet...

Kivert a hideg verejték. Felpattantam a dobozomról. Karon ragadtam a manuszt, és témát váltottam:

— Nahát igazán közelebbről is szemügyre vehetné, nézze csak meg ezt a munkát! Öt perc alatt megszárad, ez ám a festék!

— Te, várj cak egy kicsit — vágott közbe Betty. Mondott valamit, amit nem értettem...

— Minden rendben — nyugtattam. — Mindenki nagyon örül. Induljunk a lakókhoz...

— Mit értett azon, hogy TARTANI AZ ÜTEMET?!

— Ez csak egy kifejezés — magyaráztam. — Menjünk, igyunk egyet az öregeknél.

— Minden erőfeszítésem ellenére a tulaj Betty felé fordult. Akaratlanul elfintorodtam.

— Ne nyugtalankodjék, kisasszony! Nem vagyok olyan gonosz, mint amilyennek látszom. Nem kívánom meg maguktól, hogy mindezt egy percnyi pihenés nélkül csinálják meg.

— Mindezt? Mit jelentsen az a MINDEZ?

A pasas egy másodperc töredék részéig csodálkozni látszott, majd elmosolyodott.

— Hát... a többi faházról van szó, természetesen. Mi ebben az érthetetlen?

Moccanni sem tudtam, véres verejtéket izzadtam. Betty még mindig a festékesdobozon ült, alulról szemlélte a tulajt, és azt hittem, a torkának ugrik vagy tűzcsóvát okád rá.

— Mert maga azt képzeli, hogy az összes izét lemázolom, merő szórakozásból? — sziszegte. — Viccel?

— Maga szerint úgy nézek ki, mint aki viccel? — kérdezte a tulaj.

— Hát nem is tudom... Hadd gondolkozzam egy kicsit.

el is hangzott egy műsoromban. Egyszóval a háttérmotívumok érdekelnek. A véletlenül arra járó ember reagálása. A „másik fél". Régebbi demonstrációkon például az intézkedni kényszerülő rendőr magánvéleménye.

— *Szóval — kíváncsiság.*

— Meg kalandvágy. Nemrégiben egy ösztöndíjjal elmentem Norvégiába, emancipációs kérdéseket tanulmányozni; hogyan élnek a norvég nők. És valahogyan az Északi-fokra kerültem. Ne kérdezze, hogyan, mert nem tudom. Egyszerre ott álltam Európa legészakibb pontján egy fagylalttölcsérrel a kezemben. Később egy lapp család kunyhójában, amelybe nem fentről, de vízszintesen süt be a nap. Máskor a Sínai-sivatagban megszólítottam egy beduint, aki elmesélte, hogy az anyja varázslónő, meg is ismerkedtem vele, beszélgettünk. Persze az emberben dolgozik a szakmai kontroll, hogy igen, ide majd egy kis zenét teszünk, és hogy ez a mondat milyen jó lesz lezárásnak. De aztán messze túlmentem a képzelt műsoridőn, mert az már demonstrálni sem akarnak — csak túlélni. De már nincs esélyük arra sem, ami a túléléshez kellene — hogy vállalkozásba kezdhessenek.

— *S ha mindezt tudja, talán azt is, hogy mi itt a segíteni akaró ember dolga, mondjuk az újságíróé, aki ismeri azt a szót, hogy morál?*

— Ott lenni. Ott lenni és beszámolni róla. Ennél többet nem tehetünk. Kolléga maga is, biztos tudja, hogy kialakult rólunk egy hamis kép: elmondom az újságírónak, és az majd elintézi. De hát mi nem tudjuk pótolni a hiányzó védőhálót. Magam is annyiszor megpróbáltam, például a kamaszműsorom esendően kapaszkodó alanyainál. És oly kevésszer sikerült. Tehát nem marad egyéb: ott lenni és megmutatni. Többet nem tehetünk.

LUKÁCSY ANDRÁS

Böröcz András

1982-ben végzett a Képzőművészeti Főiskolán, festő szakon. Neve már a főiskolai évek alatt fogalommá vált. Tanárai és hallgatótársai egyaránt hamar felismerték tehetségét. Azon kevesek közé tartozik, akik az iskola után sem kellettek csalódást — kreatív szelleme a művészet több műfajában eredményesen mutatkozott meg.

1985-ben több önálló tárlatot rendezett. Művészetének máig is érvényes nyelvezete ekkor már teljességgel érzékelhető volt. Dinnye- és gyufa-emberek, épület-figurák segítségével kicsit vicces életünkről. Itt közölt rajzainak egy részét a pipa-emberek sorozatából válogattuk.

A művész évek óta Amerikában (is) él. Az idén ősszel nagy kiállítása lesz Székesfehérváron.

CHIKÁN BÁLINT

Nagy Péter Tibor

Egyházak és oktatás a történelemben és ma

Közhelyszerű érvelés — ami persze elsősorban ideológiailag legitimál és nem oktatáspolitikailag, hogy mivel az egyházak óriási — egyi dőben kizárólagos — szerepet töltöttek be a magyar oktatás történetében, itt az ideje annak, hogy az 1948-as állapot, az iskolaállamosítás előtti állapot visszaállítására a feltételek megteremtődjenek az egyházi ingatlanok visszaadása révén — ahogy erre a május elején parlament elé került törvényjavaslat is lehetőséget biztosít.

Ez az érvelés el szokta felejteni, hogy az egyház mást jelentett a társadalomban a középkorban, mást az újkorban és mást ma. Azokat a társadálmi funkciókat, melyeket az egyházak betöltöttek, már a középkortól kezdve az egyház törzstevékenységétől elkülönítve kezelték — mind az egyházakon belül, mint az egyház és állam viszonyában.

Elkülönült — saját szabályokkal rendelkező — alrendszerek jöttek létre a népoktatás művelésére, a tudományok művelésére, a szakoktatás művelésére — azaz a speciális növényi kultúrák, magas szintű birtokigazgatás átadására, a teológiai-filozófiai utánpótlás képzésére, az arisztokraták képzésére stb. A modern történetszociológia nyelvén fogalmazva: a különféle társadalmi igényeknek különféle típusú iskolák feleltek meg, melyeket először különböző szerzetesrendek működtettek — teljesen eltérő szabályokkal és módszerekkel, később pedig a protestáns egyházak által fenntartott oktatási rendszerek jelentették versenyt a meglévő katolikus iskolahálózatnak.

A középkorban és a kora újkorban a különböző világnézetűség azt jelentette, hogy valaki a katolicizmus — mondjuk — jezsuita vagy piarista felfogásával, gyakorlatával értett egyet, illetve katolikus vagy protestáns vallást követett, azaz: minden konszolidált és virágzó korszakban alternatívák között választhatott. Azok az igen kicsiny rétegek — inkább persze egyének és családok — pedig, akik nem kívántak felekezeti oktatást, elég vagyonosak voltak ahhoz, hogy az iskolán kívül szerezzenek rendszerezett ismereteket.

Látnunk kell tehát, hogy míg a hit és egyházszervezet kérdésében a legszigorúbb egység érvényesült, a korabeli „közszolgáltatások" alternativitását a katolikus egyház is külön szervezetekkel biztosította.

Azokat a korszakokat pedig, amikor akár a protestantizmust, akár egyes szerzetesrendeket eltiltották attól, hogy taníthassanak, amikor beleszóltak a nagypolgárság otthoni életébe, senki nem tartja virágzó korszaknak, semmilyen egyház nem sorolja egyértelműen pozitív hagyományai közé.

A 18—19. században a társadalom lelkiismereti állapota és oktatási igényrendszere egyaránt megváltozott. Ennek a változásnak eredménye, hogy vallásgyakorlását az emberek egyre nagyobb része nem kívánja egyéb életszférái — pl. gyermekei praktikus célokat szolgáló oktatásával — összecsúsztatni, egyre több ember lesz az egyházi hagyománytól elszakadó értelemben vallásos, közömbös vagy éppen ateista. Mindez szükségszerűvé teszi, hogy jöjjön létre az egyházaktól függetlenedő oktatás.

Másfelől viszont — az oktatás iránti állami felelősség megjelenésével — az állam is el kívánja választani azt a felelősséget, amit az egyházak hitéleti funkciói iránt érez, és azt, amit az oktatás iránt érez, még akkor is, ha azt — részben — a felekezetekkel kívánja gyakoroltatni. Ennek egyik legfontosabb eleme, hogy az állami támogatást az 18. századi Magyarországon kettéválasztják: vallásalap jön létre a hitéleti tevékenység támogatására és tanulmányi alap a felekezeti oktatás állami támogatására.

Az oktatás pedig olyan értelemben tömegesedik, hogy már nem elegendő az a választási lehetőség, hogy a szülő az országon belül találhat elegendő számú „alternatív iskolát", hanem hogy — éppen a kevésbé tehetős rétegek kedvéért — az adott településen legyen jelen az alternatíva. Ezért rendelik el a polgári alaptörvények — nálunk az 1868/38. tc. 44. paragrafusa —, hogy ahol megfelelő számú szülő ezt kívánja, ott a község — függetlenül attól, hogy működik-e felekezeti iskola a helységben — köteles népiskolát felállítani, az államkincstár pedig köteles ebben támogatni.

A modern állam és gazdaság, a társadalom demokratizálódása ugyanis olyanfajta szocializációs és képző tevékenységet vár el az iskolától, melynek betöltése egy transzcendens értékeket előtérbe helyező felekezeti iskolától nem várható, olyan világnézeti toleranciát, mely egy világnézetileg elkötelezett intézménytől meg nem követelhető és végül olyan felemelkedési lehetőséget elvileg minden polgárnak, mely — éles ellentétben a középkorral — semmilyen összefüggésben nincs az illető egyháztagságával, illetve világnézetével.

A társadalomban megjelenik a „lelkiismereti minimum" elve, abban az értelemben, hogy az állam ugyan kötelezheti polgárait iskolába járásra, de nem kötelezheti arra, hogy világnézetével ellentétes iskolázásban részesüljön: az állampolgár nem kötelezheti az államot arra, hogy felekezetének megfelelő iskolát állítson fel, de kötelezheti arra, hogy világnézetileg semleges iskoláztatást biztosítson.

Az állami-községi oktatáshoz képest az egyházi oktatást a két világháború között azoknál az iskoláknál lehet kimutatni, amelyek alternatívaként — mintegy piaci típusú versenyhelyzetben, létükben a település vallásosan elkötelezett lakosságától folyamatosan megerősítve — voltak jelen, és nem egy-egy vonzáskörzet középpontját alkották. A legkiemelkedőbb teljesítményi felmutató felekezeti gimnáziumok — például a soproni, a győri, a debreceni gimnáziumok mellett — folyamatosan működtek ugyanabban a városban, s ugyanazokból a rétegekből toborozva diákjaikat, nem felekezeti gimnáziumok is. Más nagy hírű iskolák, mint pl. a Pannonhalma vagy Csurgó nem a vonzáskörzetükből rekrutálták tanulóikat, hanem az ország minden részéből. Az alternatívaként, bizonyítható társadalmi támogatással működő egyházi iskolák nagyobb eséllyel álltak ellen a harmincas évek fokozódó állami beavatkozási törekvéseinek is. 1948 után a megmaradó felekezeti gimnáziumok és a napjainkban újraindult fasori gimnázium hasonlóképpen, valódi alternatívát mutatnak fel.

A történeti fejlődés tehát, különösen napjainkra, mikor — a tábori lelkészséggel kapcsolatos felmérés adatai szerint — a népesség kevesebb mint 20 százaléka vallja magát az egyházakhoz kötődőnek (ami nem az ateista propaganda eredménye, hiszen több mint 50 százalék tartja magát a maga módján vallásosnak), ugyanezeknek a kritériumoknak a megfontolása lenne indokolt. A történeti tapasztalatokat — az alternativitás garantálását, a hitéleti és közszolgálati funkciók elválasztását — különösképpen nem a történelmi érveket gazdagon felvonultató kormányelőterjesztés látszik hasznosítani, hanem sokkal inkább az ellenzéki koncepció.

Mindez arra mutat, hogy a történeti tapasztalatok a magyar oktatás jövője szempontjából akkor használhatóak, ha megértjük, hogy a felekezeti oktatás pozitív funkciója mindig az alternativitás garantálása volt, és annak kell lennie egy megváltozott társadalomban is, a különféle szemléletű magániskolákkal és semleges önkormányzatiakkal szemben, konkrét társadalmi igényeket kiszolgálva.